

DIDAKTIKA SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

Jana Pekarovičová

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK
Sekcia slovenčiny ako cudzieho jazyka

Anotácia: Didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka (SakoCJ) skúma osobitosti sprístupňovania a osvojovania slovenského jazyka a reálií z pohľadu cudzincov. Cieľom predmetu je špecifikácia lingvodidaktickej koncepcie so zreteľom na sociolingvistické a etnokultúrne faktory, reflektujúce okolnosti pedagogickej komunikácie a interakcie, ktoré ovplyvňujú cieľ, obsah učiva i výber optimálnych foriem a metód vyučovania. Zaoberá sa prípravou vzdelávacích programov, tvorbou učebných materiálov pre diferencované potreby jazykovej prípravy cudzincov, využívaním nových foriem a prostredí, ako je internet a dištančné vzdelávanie. Aktuálnou úlohou didaktiky SakoCJ je opísať úrovne jazykového vzdelávania cudzincov v slovenčine a špecifikáciou požiadaviek na hodnotenie komunikatívnej kompetencie vytvoriť spoločný rámec s kritériami certifikácie znalosti slovenčiny ako cudzieho jazyka. Súčasťou predmetu je aj odbornou-metodická príprava lektorov.

Kľúčové slová: jazyk materinský, primárny – cudzí / druhý; východiskový – cieľový; lingvodidaktická koncepcia, výučba, učenie sa, hodnotenie sebahodnotenie, certifikácia; jazykové portfólio; lingvoreálie; sociolingvistické, psycholingvistické a etnokultúrne faktory; vzdelávanie, interakcia učiteľ – študent a študent – študent; jazykové a komunikačné schopnosti, receptívne schopnosti, produktívne schopnosti, kompetencia komunikatívna a interkultúrna.

1. ŠPECIFIKÁCIA PREDMETU

Slovenčina ako cudzí jazyk (SakoCJ) má v slovenskom akademickom kontexte už dlhú tradíciu a svoje pevné miesto, no najmä v ostatnom čase sa stáva predmetom intenzívnejšieho záujmu aplikovanej lingvistiky i odborovej didaktiky. Výrazne sa zvýšil počet praktických výstupov venovaných problematike slovenčiny pre cudzincov, vzniklo mnoho odborných štúdií i nových učebných materiálov, rozširuje sa priestor na hľadanie optimálneho prepojenia lingvistického opisu a didaktickej interpretácie relevantných javov z hľadiska teórie a rečovej praxe. Spontánny záujem bádateľov i tvorcov učebných materiálov sa postupne mení na systematickejší prístup k riešeniu základných otázok, rešpektujúc pritom pragmatické aspekty lingvodidaktickej koncepcie (bližšie Pekarovičová, 2002a). Posilňuje sa *základný výskum* zahrňujúci teoretické otázky jazyka a komunikácie aj *aplikovaný výskum* zameraný na *výučbu, osvojovanie si a evalváciu* slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Skúmanie slovenčiny ako cudzieho jazyka zasahuje do rozličných oblastí jazyka a príbuzných disciplín, a preto si vyžaduje multidisciplinárny prístup a medzijazykové porovnávanie. Pri opise a sprístupňovaní slovenčiny a lingvoreálií cudzincom sa využívajú najnovšie poznatky a trendy didaktiky cudzích jazykov a zároveň sa tvorivo adaptuje teória komunikácie a zásady interkultúrnej komunikácie. K týmto otázkam podrobnejšie zborník z konferencie *Slovenčina ako cudzí jazyk* (Ed. J. Pekarovičová, 2002) i príspevky publikované v zborníkoch *Studia Academica Slovaca* (1972 – 2004) a *Učíme slovenčinu* (1993). Požiadavku osobitného prístupu k opisu slovenčiny pre cudzincov ako lingvistického aj didaktického problému nastolil P. Baláž v sérii príspevkov, komplexnejšie však v analytickej štúdií *Slovenčina ako cudzí jazyk* (1986), kde zdôrazňuje rozdiely v prístupe k vyučovaniu slovenčiny ako materinského a ako cudzieho jazyka, najmä so zreteľom na sprístupňovanie gramatiky.

Výraznejšie zmeny v štruktúre a organizácii výskumu i jazykovej prípravy cudzincov nastali v období, keď na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského vznikli dve špecializované pracoviská:

- *Metodické centrum Studia Academica Slovaca* (1992), ktoré je informačným a koordinačným centrom v oblasti slovenčiny ako cudzieho jazyka a každoročne organizuje letnú školu slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*;
- *Oddelenie slovenčiny ako cudzieho jazyka* (1993) pri Katedre slovenského jazyka, ktoré zabezpečuje riadnu výučbu slovenčiny pre zahraničných študentov a stážistov fakulty a ponúka základné a špecializované kurzy pre ostatných záujemcov o slovenčinu.

Zriadenie uvedených pracovísk prispelo k inštitucionalizácii pôsobenia slovenčiny ako cudzieho jazyka, a to so zameraním na:

- *výučbu cudzincov,*
- *aplikovaný výskum a metodiku slovenčiny ako cudzieho jazyka,*
- *organizačno-propagačnú činnosť,*

- *odborno-metodickú prípravu lektorov slovenčiny ako cudzieho jazyka,*
- *tvorbu databázy o slovakistike v zahraničí,*
- *edičnú a redakčnú činnosť: vydávanie zborníkov *Studia Academica Slovaca*, príprava, tvorba a posudzovanie učebných materiálov pre cudzincov a účelových publikácií.*

Geopolitické zmeny v 90. rokoch minulého storočia do istej miery ovplyvnili aj záujem cudzincov o slovenčinu a zloženie študijných skupín. Nové okolnosti si vyžiadali prehodnotenie klasického programu a rozšírenie praktických cvičení pre zahraničných študentov a štáristov fakulty o špecializované slovakistické kurzy pre ďalších záujemcov o slovenčinu ako cudzí jazyk a o realie Slovenska. Okrem základných kurzov pre jednotlivé stupne (začiatocníci, mierne pokročilí, pokročilí) sa v súčasnosti ponúkajú prednášky a semináre so zameraním na problematiku odbornej a interkultúrnej komunikácie, ako aj kurz zameraný na prezentáciu slovenských vlastivedných a kultúrnych reálií.

2. PRAKTICKÝ KURZ DIDAKTIKY SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

2.1 Cieľ kurzu

Od akademického roku 2000/2001 sa študijný program pre študentov slovakistiky rozšíril o výberový *kurz didaktiky slovenčiny ako cudzieho jazyka*, v ktorom sa rozoberajú otázky lingvodidaktickej koncepcie slovenčiny z pohľadu teórie i praxe. Ide o dvojsemestrálny kurz s rozsahom 2 hod. týždenne, ktorý sleduje odbornou-metodickú prípravu budúcich lektorov. Okrem toho účastníci seminárov dostávajú možnosť absolvovať pedagogickú prax jednak formou hospitácií na prebiehajúcich kurzoch počas semestra, jednak aktívnym vedením vyučovacích hodín v skupine alebo individuálne podľa aktuálnej situácie a stupňa jazykovej prípravy frekventantov.

Cieľom kurzu je predstaviť špecifiká slovenčiny a slovenských reálií so zreteľom na sociolingvistické a etnokultúrne aspekty, ktoré sa menia podľa toho, kto je účastníkom kurzu, aká je jeho študijná motivácia, ale predovšetkým o to, z akej krajiny či jazykovej oblasti adepti pochádzajú. Práve materinský/ primárny jazyk a dominantná kultúra frekventanta môžu spolurozhodovať pri výbere didaktickej stratégie, optimálnej voľbe učebných materiálov i metód, o potrebe používať v kurzoch pre začiatocníkov sprostredkovací jazyk alebo vyučovať priamo v cieľovom jazyku, teda v slovenčine. V tejto súvislosti za relevantnú považujeme *príbuznosť / odlišnosť cieľového a východiskového jazyka*, ako aj *východiskovej a cieľovej kultúry, psychosociálnu a profesijnú charakteristiku študujúcich a osobnostný profil učiteľa / lektora*. Úlohou teoretickej prípravy je tematizovať otázky sprístupňovania gramatiky a lexiky, diskutovať o potenciálnych problémoch, komunikačných bariérach spôsobených interferenciou a hľadať také formy a metódy prezentácie slovenčiny

cudzincom, aby čo najvýstižnejšie zachytávali podmienky efektívneho osvojovania receptívnych a/alebo produktívnych rečových zručností. Na kurze didaktiky sú študenti kurzu didaktiky vedení k vnímavosti voči diferencovaným potrebám cudzincov práve na základe odlišných okolností, aby pohľadom na slovenčinu očami cudzinca postupne získali *zmysel pre výber, mieru i spôsob prezentácie učiva*. Didaktickú koncepciu nechápeme staticky, ale ako meniaci sa súbor metód a foriem, ktoré sa modifikujú v procese výučby na základe *sociolingvistickej charakteristiky účastníkov kurzu*. Dodržiavanie hlavných didaktických zásad (primeranosť, názornosť, postupnosť) pri sprostredkovaní slovenčiny cudzincom je opodstatnené najmä vtedy, keď výučba prebieha v heterogénnych skupinách z hľadiska etnickej, sociálnej a profesijnej štruktúry. Práca v takýchto skupinách si vyžaduje dobre prepracovanú metodiku, reflektujúcu osobitosti osvojovania si rečových zručností na pozadí východiskového jazyka frekventantov a z toho vyplývajúci inventár potenciálnych chýb a úskalí pri sprostredkovaní slovenčiny. Keďže výučba cudzincov často prebieha v mikroskupinách alebo individuálne, dôležitou súčasťou pregraduálnej prípravy je vedenie študentov k samostatnosti pri riadení vyučovacieho procesu, ku kritickej sebareflexii a pestovaniu schopnosti čo najobjektívnejšie posúdiť pedagogické parametre a cieľovú skupinu z hľadiska uplatnenia *autonómneho učenia a rozvíjania autonómie budúcich učiteľov cudzích jazykov* (porov. Tandlichová, 2004).

2.2 Obsah kurzu

1. Vymedzenie a charakteristika SakoCJ, odborná literatúra, špecializované pracoviská, lingvodidaktická koncepcia – teoretický, aplikovaný výskum, typologická charakteristika;
2. Špecifiká slovenčiny pre cudzincov – gramatika, lexika, fonetika, prozodické vlastnosti, kontrastívny opis na základe analýzy publikovaných príspevkov;
3. Sociolingvistické a etnokultúrne faktory prezentácie a osvojovania si SakoCJ, študijná motivácia – Studia Academica Slovaca, slovákistika v zahraničí, centrá, súčasný stav, potreby, úlohy, dotazníky;
4. Učenie sa SakoCJ, štýly učenia sa, autonómne učenie sa, komunikačné bariéry pri osvojovaní si SakoCJ, jazykové chyby, klasifikácia, pozitívny a negatívny transfer, komunikačné bariéry, predvídanie a metodika ich odstraňovania (u frekventantov z rozličných jazykových oblastí);
5. Vyučovacie metódy, charakteristika, pozitíva, negatíva, komunikatívny prístup: jazykové minimum (lexikálne, gramatické, fonetické);
6. Komunikatívna kompetencia: fonetická, lingvistická/gramatická, sociokultúrna/ pragmatická, interkultúrna/multikultúrna kompetencia;
7. Didaktický koncept – výučba, učenie sa / osvojovanie si, hodnotenie/overovanie, interakcia: Učiteľ – študent, študent – študent; spätná väzba;
8. Kritériá hodnotenia /certifikácia jazykovej kompetencie CJ: Európske jazykové portfólio: úrovne: A1, A2, B1, B2, C1, C2, charakteristika, dokumenty;

9. Didaktické pomôcky a didaktická technika: audionahrávky, videonahrávky, film, spätný projektor, dataprojektor, internet, dištančné vzdelávanie;
10. Lektor/ učiteľ: pedagogická spôsobilosť, odborný profil, osobnostné predpoklady. Interkultúrna kompetencia, charakter práce, činnosti, pozitívna motivácia, pozitívna sebareprezentácia.

2.3 Rozvíjanie didaktickej spôsobilosti

Účastníci kurzu sa v prakticky orientovanej časti výberovo zoznamujú s formami a metódami komunikatívneho prístupu vzhľadom na:

- prezentáciu jazykového systému, špecifiká jazykových rovin;
- vzdelávacie programy podľa stupňa pokročilosti a študijného zamerania;
- didaktický koncept: cieľ, obsah a metódy so zreteľom na adresáta;
- štýly učenia / osvojovania si cudzieho jazyka, autonómne učenie;
- rozvíjanie receptívnych zručností (čítanie, počúvanie) a produktívnych zručností (hovorenie, písanie), interaktívna kompetencia, rolové hry;
- rozvíjanie fonetickej kompetencie a nácvik prozodických vlastností slovenčiny;
- formy precvičovania a upevňovania gramatických znalostí, typy cvičení, tabuľky;
- rozvíjanie lexikálnej zásoby, spôsoby semantizácie novej lexiky, modely tvorenia nových slov a pomenovaní;
- osobitosti lingvoreálií, odbornej komunikácie a sprístupňovanie slovenskej literatúry a vlastivedno-kultúrnych reálií Slovenska,
- rozvíjanie interkultúrnej kompetencie – témy, formy, špecifiká;
- učebnice, gramatiky, príručky pre potreby výučby SakoCJ, hodnotenie existujúcich príručiek;
- tvorbu a používanie diferencovaných učebných materiálov a cvičebníc pre jednotlivé stupne a formy štúdia, adaptácia/ tvorba vlastných materiálov, cvičení;
- prácu s textom v jednotlivých stupňoch jazykovej prípravy, reprodukcia, tvorba komunikátov, typológia textov (obsah, forma, členenie, jazyk), základný, doplnkový, rozširujúci, literárny, adaptovaný;
- výber, spracovanie, usporiadanie, členenie učiva – štruktúrovanosť a časový rozvrh;
- kontrolu a hodnotenie znalostí a zručností – prehľady, testy, sebahodnotenie;
- dodržiavanie didaktických princípov – názornosť, explicitnosť, postupná náročnosť, atraktívnosť vybraného učiva;
- obsahová a jazyková primeranosť učebných textov, grafická stránka – cieľová skupina, didaktický zámer.

Osobitným didaktickým problémom SakoCJ je používanie symbolov, napr. pre substantíva *Mž*, *Mn*, *F*, *N* (maskulína životné a neživotné, feminína, neutrá), pre určenie slovesného vidu *Nd*, *D* (nedokonavý, dokonavý) apod., ako aj lingvistickej terminológie, kde prevláda značná nejednotnosť v jednotlivých materiáloch,

niekde sa výlučne pracuje so slovenskou terminológiou, inde sa uprednostňujú latinské pomenovania. Domnievame sa, že v univerzálnych príručkách by sa mala používať primárne internacionálna terminológia (substantíva, adjektíva, prepozície, nominatív, genitív, aspekt) a pod., ktorá preda len vo väčšine jazykov má zodpovedajúce ekvivalenty, a tým nezaťažuje adepta novými slovenskými výrazmi, ktoré nemajú komunikačnú, ale len metajazykovú/ formálno-identifikačnú funkciu. Na komunikačné účely nie je potrebné registrovať dvojité podoby, napr. pomenovanie pádov genitív – 2. pád, ako sa uvádza v niektorých učebniciach. Oveľa dôležitejším komunikačne relevantným problémom sa stalo horizontálne prístupňovanie deklinácie vo vetných modeloch orientované na osvojovanie si jednotlivých pádov, ktoré sa paralelne uplatňuje popri tradičnej vertikálnej prezentácii paradigiem. K metodike prezentácie slovenskej gramatiky bližšie Pekarovičová (2004).

3.4 Podmienky účasti a výstupy

- Prezentácia vybranej témy – referát, praktické ukážky;
- vlastný mikrovýskum zameraný na sledovanie úrovne jazykovej kompetencie cudzincov učiacich sa slovenčinu, odhaľovanie typických aj individuálnych chýb, hľadanie spôsobu semantizácie/ výkladu problémov SakoCJ na základe dotazníka a rozhovoru s vybraným študentom na tému interkultúrna komunikácia, vnímanie Slovákov;
- účasť na hospitáciách v skupinách pre začiatočníkov, mierne pokročilých a pokročilých, špecializovaných seminároch spojená s analýzou hodín;
- príprava vyučovacej hodiny: špecifikácia cieľa, výber učiva, typ hodiny, práca s materiálmi, so študentmi, individuálny prístup, kontrola a hodnotenie jazykovej kompetencie;
- zapojenie sa do výučby slovenčiny: jazyk (gramatika, konverzácia), reálie, literatúra pre cudzincov v skupine/ s jednotlivcom, práca v tandeme podľa pokynov učiteľa, vedenie záznamu / denníka o prebranom učive a problémoch pri jeho osvojení.

Na seminároch sa predstavia jednotlivé problémy/ témy a úskalí z hľadiska učiteľa i študenta, hľadajú sa variantné riešenia. Analýza praktických ukážok je spojená s diskusiou k prebraným témam. Hodnotí sa celková schopnosť pretransformovať teoretické znalosti do pedagogickej praxe v závislosti od charakteristiky účastníkov jazykového kurzu a tvorivo ich uplatniť pri tvorbe didaktického konceptu vyučovacej jednotky. Študenti sú vedení k rozvoju kritického myslenia, schopnosti identifikovať problém, nájsť zodpovedajúcu formu, aby cudzincovi jav zrozumiteľne priblížili a zároveň ho precvičili. Táto úloha je ešte náročnejšia, keďže súčasná ponuka existujúcich gramatík a učebníc určených cudzincom len čiastočne spĺňa náročné lingvodidaktické kritériá. Z toho vyplýva, že lektor musí byť samostatný a dostatočne kreatívny, aby vedel efektívne využiť dostupné materiály a zároveň aby si dokázal sám vytvoriť vlastné učebné texty.

4. OSVOJOVANIE KOMUNIKATÍVNEJ KOMPETENCIE

4.1 Pragmatické a sociolingvistické aspekty

Pri tvorbe špecializovaného programu pre slovenčinu ako cudzí jazyk treba mať na zreteli skutočnosť, že všestranný opis jazyka, jeho učenie sa, vyučovanie a hodnotenie úzko súvisia so sférou používania jazyka i poznatkov o jazyku. Hlavným cieľom výučby SakoCJ je naučiť cudzincov komunikovať v slovenčine, to znamená na jednej strane informácie iných (partnerov, zdrojov) prijímať a dekodovať, na druhej strane informácie iným (partnerom) sprostredkovať tak, aby bol dosiahnutý komunikačný efekt, aby boli adresátovi zrozumiteľné v daných komunikačných podmienkach. Jazyková komunikácia cudzincov sa zvyčajne posudzuje na základe lingvistických a didaktických kritérií, avšak komplexné hodnotenie jazykovej kompetencie predpokladá zohľadnenie pragmatických a sociokultúrnych aspektov, ktoré zákonite ovplyvňujú charakter a štruktúru komunikátu, ako aj jeho jazykovú a obsahovú adekvátnosť.

Sledovanie rozličných cieľov v komunikácii, rôznorodosť rečových činností v komunikačných situáciách, ako aj značné množstvo samotných komunikačných situácií, ktoré môžu nastať v tomto kontexte, ovplyvňujú voľbu jazykových prostriedkov a ich usporiadanie v texte/ komunikáte. Nároky kladené na komunikáciu sa musia zákonite odraziť aj v didaktickej koncepcii cudzieho jazyka. Na základe sledovaných cieľov a obsahu výučby, ako i cieľových skupín možno stanoviť niekoľko úrovní a typov jazykovej prípravy, ktoré sa diferencujú jednak podľa stupňa pokročilosti (základný A1, A2, stredný B1, B2, pokročilý C1, C2), jednak podľa socioprofesionálneho zamerania frekventantov (porov. špecializovaný program UNICert, 2004). V tomto duchu treba študentov zoznamovať so špecifikami komunikácie v akademickom prostredí, semantizáciou akademických reálií a príslušných modelov verbálneho i neverbálneho správania im uľahčovať porozumenie i tvorbu komunikátov, a tak predchádzať nedorozumeniam a komunikačným šumom. Spočiatku sa preto kladie dôraz na osvojenie si základných komunikačných zručností potrebných na úspešné fungovanie vo vysokoškolskom prostredí, zameraných na zvládanie komunikácie v situáciách, ktoré súvisia s prípravou na povolanie (organizácia štúdia, univerzita a jej zložky, odbory, mobility študentov). V tejto súvislosti sa na pomenovanie všeobecnej schopnosti štandardného dorozumievania sa v cudzom jazyku zavádza pojem komunikatívna kompetencia.

4.2 Rozvíjanie cieľových zručností

Komunikatívna kompetencia predstavuje komplex organicky spojených, vzájomne súvisiacich a podmieňujúcich sa *znaností, zručností, návykov a schopností* umožňujúcich komunikantom zapájať sa do *rečových činností* v cudzom jazyku v rozličných *komunikačných situáciách*, formálnych i neformálnych, oficiálnych

i súkromných, symetrických i asymetrických/ hierarchicky usporiadaných, spontánnych/ bezprostredných či sprostredkovaných. Na jednej strane umožňuje zisťovať čo najširšiu škálu vecných poznatkov z rôznorodých inojazyčných zdrojov, na strane druhej prezentovať vlastné znalosti ústnou i písomnou formou štandardným spôsobom tak, ako je to v danom komunikačnom kontexte zaužívané. Medzi receptívne zručnosti patrí *počúvanie s porozumením a čítanie s porozumením*, medzi produktívne sa zaraďuje *hovorenie a písanie* (porov. Hendrich a kol., 1988). Všetky štyri uvedené zručnosti sú navzájom úzko prepojené, osvojenie si produktívnych zručností však predpokladá zvládnutie receptívnych, to znamená hovoreniu predchádza nácvik schopnosti počúvať ústny prejav s porozumením, schopnosti písať predchádza čítanie s porozumením. V komunikácii však jednotlivé schopnosti obyčajne nevystupujú izolovane, ale navzájom sa prelínajú, dopĺňajú a spolupôsobia ako kontrolný mechanizmus (monitoring) pri percepcii a tvorení prejavu. Preferovanie nácviku vybraných cieľových zručností závisí od charakteru procesu osvojovania si cudzieho jazyka, ktorý je primárne určený študijným zámerom a motiváciou študujúceho. Cudzojazyčná kompetencia sa posudzuje z hľadiska *primeranosti, plynulosti a jazykovej správnosti*.

Didaktická transformácia komunikatívnej spôsobilosti v cudzom jazyku na štyri základné zručnosti zodpovedá len čiastočne reálnej jazykovej komunikácii, keď jeden komunikačný partner je nútený v rýchlom slede strieďať roly zamerané na počúvanie a hovorenie. Táto *interaktívna schopnosť* (Face-to-face-communication) sa z psycholingvistického hľadiska líši od bežného počúvania a hovorenia (porov. Storch, 1999). Rovnako izolované počúvanie a čítanie s porozumením pod vplyvom rastúcej medializácie stráca v súčasnosti široké uplatnenie. Hovorené slovo často sprevádza vizualizácia (video, televízia, film, internet, CD-rom), písané texty sú doplnené obrazom, ilustráciami. To sú dôležité psycholingvistické aspekty, ktoré treba zohľadňovať aj pri vyučovaní cudzieho jazyka, pri špecifikácii obsahu, cieľa i metód prezentácie učiva. Na dosiahnutie daného cieľa slúžia *komunikačné stratégie*.

Každá jazyková činnosť si vyžaduje v prvom rade *dištingtívnu receptívnu schopnosť* komunikanta rozlíšiť relevantné jazykové jednotky a prisúdiť im patričný význam a funkciu. Jazykové prostriedky ako komponenty jazykového systému a komunikácie sa z pohľadu didaktiky cudzieho jazyka tematizujú komplexne, vzhľadom na dosiahnutie komunikačného zámeru, použitie v komunikácii a získanie príslušných komunikačných zručností (Storch, 1999). Samotné gramatické znalosti či znalosť slovnej zásoby nie sú preto skutočným cieľom cudzojazyčnej výučby, sú len prostriedkom na získanie komunikačnej kompetencie. Ťažiskom jazykovej prípravy cudzincov je osvojenie si štyroch cieľových zručností, zložiek komplexnej komunikatívnej kompetencie so zreteľom na *komunikačných partnerov* (kto komunikuje, sociálne roly), *komunikačnú situáciu* (kde, kedy sa koná udalosť), *predmet komunikácie* (obsah, téma), *komunikačný zámer* (aký rečový akt – informácia, výzva, prosba), *komunikačný prostriedok/ médium* (ako/ akou formou sa komunikuje). Na získanie cieľových zručností slúžia špeciálne komunikačné cvičenia. Komunikatívna kompetencia má *pragmatickú a sociokultúrnu zložku*,

ktorá predstavuje znalosť konvencií súvisiacich s predmetom komunikácie, predpokladá poznanie zvyklostí a rituálov cieľovej kultúry, prejavujúce sa schopnosťou komunikantov rozoznať krajové a kultúrne zvláštnosti a zároveň ich primerane v komunikačnej interakcii uplatniť. Preto ťažisko vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka spočíva v nácviku foriem a metód prezentácie univerzálii, osobných, kultúrnych a profesijných reálií so zreteľom na spoločné znaky i odlišnosti verbálnej a neverbálnej komunikácie v slovenčine v porovnaní s východiskovou / primárnou kultúrou frekventantov. Cieľom je *harmonizácia jazykovej, odbornej a interkultúrnej kompetencie*, aby adept vedel využiť získané poznatky v komunikačnej či profesijnej praxi (bližšie Pekarovičová, 2002b).

5. VZDELÁVACÍ PROGRAM SLOVENČINA AKO CUDZÍ JAZYK

5.1 Jazykové portfólio

Aktuálnou úlohou didaktiky slovenčiny ako cudzieho jazyka je transformácia európskeho systému jazykového vzdelávania na podmienky slovenčiny. Ide o zavedenie požiadavky jazykového portfólia, ktoré umožňuje valorizáciu jazykovej kompetencie z rozličných jazykov bez ohľadu na to, či ju adept získal počas riadneho štúdia v školskom systéme alebo individuálne mimo neho. **Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Učenie sa, výučba, hodnotenie** (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, Council of Europe, 2001) vypracovaný v Rade Európy slúži ako podklad na učenie sa a vyučovanie jazykov, ako aj na hodnotenie dosiahnutej jazykovej kompetencie. Tento rámec zahŕňa otázky tvorby osnov, učebných materiálov, výberu didaktickej koncepcie, ale predovšetkým presnou špecifikáciou cieľových zručností jednotlivých úrovní ponúka spoločný základ na testovanie jazykových znalostí, vhodný pre inštitúcie i pre samotného študujúceho na *autoevalváciu* (sebahodnotenie). Európsky systém jazykového vzdelávania (2001) vytvára inštitúciám pevný základ, umožňujúci vzájomné porovnávanie a uznávanie jazykovej kvalifikácie a pomáha učiteľom, skúšajúcim a organizátorom kurzov lepšie definovať ciele i koordinovať vzdelávacie aktivity. Tento systém tvorí základ pri:

- plánovaní programov jazykovej výučby so zameraním na *opis znalostí a schopností jednotlivých úrovní* – základnej, strednej a vyššej, *vzdelávací cieľ a obsah*,
- plánovaní certifikácie jazykovej spôsobilosti so zameraním na *obsah skúšok a kritériá hodnotenia* získaných na nižšom stupni ovládania jazyka,
- plánovaní foriem a programov autonómneho učenia sa s cieľom umožniť učiacemu sa *otestovanie nadobudnutých jazykových znalostí a získaných zručností*, vlastnú voľbu cieľov a materiálov.

Objektívizácia hodnotiacich kritérií i meranie cieľových zručností zahŕňa: charakteristiku potrieb učiacich sa, špecifikáciu cieľov i obsahu učenia, prípravu učebných materiálov, stabilizáciu edukačných programov pre študenta i učiteľa, výber

príslušných didaktických metód, kontrolu, testovanie a hodnotenie. Vypracovanie spoločného referenčného rámca pre konkrétne účely jazykovej prípravy cudzincov v slovenčine si vyžaduje modifikovaný prístup k transformácii pravidiel a k ich adaptácii vzhľadom na sociokultúrne špecifiká, potreby učiacich sa, prostredie, v ktorom pracujú či študujú, a pod.

5.2 Testovanie/certifikácia znalosti SakoCJ

V súčasnosti jestvuje niekoľko ojedinelých pokusov vytvoriť *kritériá na testovanie znalosti slovenčiny ako cudzieho jazyka*, zatiaľ však chýba jednotná stupnica a príslušné všeobecne akceptovateľné akreditované programy pre jednotlivé stupne vytvorené na základe odbornej analýzy požiadaviek a kompatibilnosti čiastkových zručností i výslednej klasifikácie. Metodické centrum SAS ako špecializované výskumno-pedagogické pracovisko na základe úlohy Ministerstva školstva Slovenskej republiky vypracovalo koncepciu edukačného programu jazykovej prípravy cudzincov, ktorý obsahuje teoretické štúdie i praktické výstupy určené študentom i lektorom na odbornometodické usmernenie. Cieľom projektu je zostaviť predovšetkým súbor základných učebných materiálov pre jednotlivé úrovne a stanoviť podmienky certifikácie a stupnicu evalvácie, merania jednotlivých zručností. Stanovené kritériá hodnotenia treba zosúladiť aj s požiadavkami zahraničných slovaskistických pracovísk, aby sa podľa možnosti vytvorila spoločná báza na posudzovanie jazykovej kompetencie v slovenčine ako cudzom jazyku, ktorá prispieje k štandardizácii požiadaviek, k zobektívnemu hodnoteniu dosiahnutej úrovne a umožní vzájomné porovnanie na úrovni A – používateľ základov jazyka, B – samostatný používateľ a C – skúsený používateľ (Butašová-Urbaničová, 2004).

Jedným z cieľov edukačného programu slovenčiny ako cudzieho jazyka je sprístupnenie slovenčiny čo najširšiemu okruhu záujemcov v zahraničí formou *dištančného vzdelávania* (distance education), t. j. ponukou špeciálnych kurzov slovenčiny cez internet s možnosťou *spätnej väzby* (feedback). Program je zameraný jednak na osvojenie si základných komunikačných stratégií, jednak sleduje rozšírenie poznatkov o Slovensku a jeho kultúre. Predstavuje otvorený systém z hľadiska vlastného prístupu frekventanta, umožňuje mu voľbu individuálneho tempa, podporuje *autonómnosť učiaceho sa* a zároveň prehlbuje jeho zodpovednosť za dosahovaný pokrok v učení. Možnosť kedykoľvek si otestovať naučenú látku, či už prostredníctvom vhodne zostavených testov a zadaných úloh alebo sprístupnením vstupu do špeciálnej schránky vytvorenej na komunikáciu s lektorom / tútorom, prípadne s inými účastníkmi kurzu, ktorá slúži aj na kontrolu a posudzovanie študentských výstupov – prác, esejí, stimuluje potenciálnych frekventantov k rečovej aktivite, dáva im priestor na *sebahodnotenie/ autoevalváciu*, a to porovnaním vlastných výsledkov s optimálnymi kritériami daného stupňa, prípadne aj s virtuálnymi kolegami. Interaktívne zapojenie sa do hľadania odpovedí a riešenia úloh rozvíja komunikatívnosť a zároveň učí vidieť jazyk štruktúrované ako komplex vzájomne usúvzťažnených jednotiek.

Osobitnou ponukou je spolupráca s Inštitútom pre akreditáciu jazykových programov na univerzitách v strednej Európe *UNICert LUCE*, ktorý predstavuje *Systém jazykovej výučby a certifikácie pre študentov nefilologických odborov* (2004). Prípravou osnov a vypracovaním špecializovaných programov pre slovenčinu chceme zahraničným študentom univerzít, ktorí absolvujú študijný pobyt na Slovensku, umožniť získať certifikát jazykovej znalosti slovenčiny ako cudzieho jazyka podľa stanovených podmienok v jednotlivých stupňoch (*UNICert LUCE I, II, III*, 2004).

6. ZÁVER

Didaktika slovenčiny pre cudzincov musí riešiť ešte mnoho otvorených otázok, veľa výskumných projektov, ktorými chce zaplniť medzeru v opise slovenčiny pre cudzincov, ale najmä v ponuke učebných materiálov pre praktické potreby jazykovej prípravy cudzincov. Adekvátny výber tém i jazykových javov, algoritmičnosť jednotlivých úkonov pomáhajú zvládavať počiatočné ťažkosti a vedú cudzincov k aktívnemu učeniu / osvojovaniu komunikatívnej kompetencie a k vedomému prekonávaniu komunikačných bariér. Naznačené formy štúdia a prezentácie jazyka cudzincom, otvorený prístup k jazykovému vzdelávaniu majú potenciál umocniť pozitívnu motiváciu pri osvojovaní si slovenčiny zo strany riadnych účastníkov kurzu a vytváraním nových/ moderných foriem poskytuje dobrý základ na získanie nových potenciálnych záujemcov o slovenčinu. Ku skvalitneniu jazykového vzdelávania cudzincov by mala prispieť aj pregraduálna príprava študentov, potenciálnych lektorov SakoCJ, rozšírenie ponuky študijných programov, no predovšetkým vypracovanie komplexného rámca na certifikáciu jazykovej kompetencie v slovenčine ako cudzom jazyku.

LITERATÚRA

- BALÁŽ, Peter: Slovenčina ako cudzí jazyk. In *Studia Academica Slovaca*. 15. Red. J. Mistrik. Bratislava : Alfa 1986, s. 29-45.
- BUTAŠOVÁ, Anna – URBANIČOVÁ, Viera.: Spoločný európsky referenčný rámec ako východiskový dokument európskej jazykovej politiky a jeho aplikácia v slovenskom kontexte. In *Teoretické východiská a perspektívy vyučovania cudzích jazykov na rôznych typoch škôl*. Red. Richard Repka – Lívia Adamcová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 57-66.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe 2001.
- HENDRICH, J. a kol.: Didaktika cizích jazykú. Praha : SPN 1988. 498 s.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Sociolingvistické aspekty prezentácie slovenčiny cudzincom. In *Sociolingvistika Slovaca. 2. Sociolingvistika a areálová lingvistika*. Red. S. Ondrejovič. Bratislava : Veda 1996, s. 82-86

- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Slovenčina ako cudzí jazyk v lingvodidaktickom kontexte. In *Studia Academica Slovaca*. 29. Red. J. Mlacek. Bratislava : STIMUL, 2000, s. 158-172.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: *Slovakistika v zahraničí*. Bratislava : Metodické centrum Studia Academica Slovaca, STIMUL, 2001. 165 s.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Lingvodidaktická koncepcia slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Ed. J. Pekarovičová. Edícia Studia Academica Slovaca. Bratislava : STIMUL, 2002a, s. 11-26.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Slovenčina ako cudzí jazyk v kontexte slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. In *Slovenská reč* 67, 2002b, č. 3, s. 169-181.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Interkultúrna komunikácia dnes alebo Myslieť globálne, konať lokálne. In *Studia Academica Slovaca*. 32. Red. J. Mlacek. Bratislava : STIMUL, 2003, s. 75-89.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: *Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky*. Bratislava : STIMUL, 2004. 208 s.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana: Prezentácia slovenskej gramatiky cudzincom. In *Jazyk a komunikácia v súvislostiach.. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 24.-25. júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Red. J. Dolník. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 171-184.
- Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Ed. J. Pekarovičová. Edícia Studia Academica Slovaca. Bratislava : STIMUL, 2002, 347 s.
- STORCH, Günther: *Deutsch als Fremdsprache – Eine Didaktik*. München : Wilhelm Fink Verlag München, 1999. 367 s.
- ŠVEC, Štefan. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike (s anglicko-slovenským slovníkom termínov s definíciami a s registrom ich slovensko-anglických ekvivalentov)*. Bratislava : IRIS, 2002. 318 s.
- TANDLICOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k rozvíjaniu autonómie budúcich učiteľov cudzích jazykov. In *Teoretické východiská a perspektívy vyučovania cudzích jazykov na rôznych typoch škôl*. Red. R. Repka - L. Adamcová. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 14-18
- Učíme slovenčinu. Zborník referátov a diskusných príspevkov účastníkov odborného seminára*. Bratislava : Univerzita Komenského ÚJOP, 1993. 354 s.
- UNICert. Systém jazykovej výučby a certifikácie pre študentov nefilologických odborov*. Príručka. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. 64 s.

Adresa:

Doc.PhDr. Jana Pekarovičová, PhD.
 Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK
 Gondova 2, SK-818 01 Bratislava
 E-mail: jana.pekarovicova@fphil.uniba.sk

Zusammenfassung

Didaktik des Slowakischen als Fremdsprache

Jana Pekarovičová

Lehrstuhl für Slowakische Sprache - Abteilung für Slowakisch als Fremdsprache

Im Beitrag werden aktuelle Fragen der Fremdsprachendidaktik mit Bezug auf das Slowakische als Fremdsprache aus Sicht des Lehr- und Lernenden, sowie im Kontext institutioneller Voraussetzungen behandelt. Im Mittelpunkt steht die fachbezogene und methodische Vorbereitung der Slovakistik-Studierenden auf die Lektorentätigkeit im Kurs Didaktik des Slowakischen als Fremdsprache. Es wird spezielles Ausbildungsprogramm Slowakisch als Fremdsprache dargestellt, das Europäisches Sprachenportfolio des *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, (Council of Europe 2001) auf das Slowakische transformiert. Die Beschreibung von Zielfertigkeiten wird als Grundlage für die Evaluation und Zertifizierung der Sprachkompetenz dienen.